

KOC SIS DOROTTYA

A Nádasdyak kulturális központja a 16–17. században: Sárvár és Pottendorf

1. RÉSZ

A tanulmány a Nádasdyak szerepét mutatja be a magyar művelődéstörténetben, így könyvtárunk kialakulását és tovább élését létrejöttétől Nádasdladányig, a könyvtől elválaszthatatlan nyomda és iskola alapításában, az építőművészetben, a múzeumnak nevezhető gyűjteményekben. A család jeles személyiségei a hírnevüket megalapozó Nádasdy Tamás, a Fekete Bégnék elnevezett Nádasdy (II.) Ferenc, annak fia, Nádasdy Pál, majd unokája, a könyvtáralapító és halálra ítélt, majd kivégzett Nádasdy (III.) Ferenc. Az őket követő leszármazottak bemutatása végén a nádasdladányi kastélyt és könyvtárat megépítő és alapító Nádasdy (VI.) Ferencig terjedő családtörténet a magyar kultúra fontos része és az arról szóló irodalom feldolgozása érdekes és az olvasók érdeklődésére is számot tarthat.

Nádasdy Tamás, a magyar művelődéstörténet egyik kiemelkedő alakja

Nádasdy Tamás politikai pályája csúcán, Magyarország nádora lett. Vagyona olyan mértékben nőtt, hogy az ország egyik leggazdagabb főúrává emelkedett, az alacsony származású középneemesből a politika, a gazdaság és a művelődés legnagyobb hatalmú szereplőjévé vált.

Nádasdy Tamás vagyonát házasságkötés biztosította. Jövendőbelije, Kanizsai Orsolya rövid időn belül elvesztette apját, majd anyját, nevelését nagynénje Kanizsai Do-

rottya vállalta. A gyermekre hatalmas gazdagság várt, de Orsolya lányként csak akkor tarthatott igényt a vagyonra, ha fiúsítják. Nem kizárólag Orsolya örökölt, hanem a jövendő férj jussolása is feltétel volt. A fiúsítást kimondó oklevél kiadása után a 11 éves Orsolyát Nádasdy Tamás 2 hónapon belül eljegyezte és ezen a jogon Kanizsára (ma: Nagykanizsa) költözött. 1534-ben, 2 évvel később átállt I. Ferdinánd oldalára, így a fiúsítást és az öröklés szentesítését azon az oldalon is elintézte. Néhány hónap múlva az esküvőt is megtartották.¹

Nádasdy Tamás úgy gondolta, hogy az új családnak olyan új központot teremt, amelynek létrehozása az ő nevéhez fűződik, ezért Sárvárt fejlesztette életük új centrumává.² Sárvár megközelítően félúton van Bécs és Kanizsa között. Amint lehetett, a család 1539-ben Sárvárra költözött. Orsolya nemcsak elfogadta, hanem örült is új lakóhelyüknek, a nagy kertnek, a gyümölcsösnek. Feltételezhető, hogy kedvéért építtetett iskolát és alapította meg a nyomdát. Míg a férj kellemét is boldogságát felesége mellett az új, általa alakított környezet váltotta ki. Kanizsai Orsolya nemcsak ideális feleség lett, hanem korának egyik legműveltebb asszonya is, a magyar nyelv és a reformáció terjesztője. Nádasdy Tamás és Kanizsai Orsolya gyümölcsös kertjével és az ott termő gyümölcsökről írt Ambrus La-

1 Bessenyei József: A Nádasdyak. Bp., 2005. (továbbiakban: Bessenyei, 2005.) 26. p.

2 Bessenyei, 2005. 33. p.

jos a 2022 márciusában megjelent monumentális méretű és tartalmú kötetében.³

Nádasdy Bécsből feleségét a koraérő gyümölcsök megóvására és elküldésére bízta. 1559. június 16-án Kanizsai Orsolya asszony fel is küldte az érett muskotályos körtéket Bécsbe a királynéhez. „*Maga Nádasdy főúr olykor korai sárgadinnyét vagy késő érésű ropogós cseresznyét, sőt május elején még zöldborsót is tett az udvar asztalára, s az udvari népek nem győztek az ajándékon csodálkozni.*”⁴

Kanizsai Orsolya hozományként kapta Sárvárt és a hozzá tartozó 39 falut. A korábban – és ma is – Sárvárnak nevezett helységet hívták Sárszigetnek is, a nyomda alapításakor éppen Újsziget volt a neve és Sárvár lett Nádasdy uradalmainak központja. A kastélyhoz virágos kert, gyümölcsös és vadspark is tartozott.⁵ Nádasdy világlátott, művelt embereknek számított, aki külföldi tanulmányaiból adódóan latinul, németül és olaszul is beszélt. Jól gazdálkodott, élénk kereskedelmet folytatott. Jelentős vagyonnal bírt, bátran költekezett, de nagy erénye, hogy a magyar kultúrára is sokat áldozott.

A nyomdát megelőzte az újszigeti iskola alapítása, ami valójában ehhez kapcsolódott. A jelentős földbirtokkal rendelkező főurak nem nélkülözhatték a számadást végző személyeket, akik írni, olvasni, számolni tudtak. A kor jellegzetessége, hogy a földbirtokos főúr a környező falvakból összegyűjtötte az alkalmas fiúkat, akiket a bentlakásos iskolába helyezett el.

Az újszigeti nyomda létesítése kiemelkedő jelentőségű, az iskola alapításához

kapcsolódik. Az iskolának tananyag szükséges, s ha ez helyben az iskola mellett van, annak igényei szerint készülnek a tankönyvek. Nem szabad elfelejteni, hogy Nádasdy korában a reformáció új tanai és a katolikus egyház közötti ellentét még mélyült el, továbbá mivel a főúr az új tanokkal rokon-szenvezett, udvarában és birtokain csakúgy, mint az országban is, megindult a protestantizmus terjedése.⁶

A nyomda előkészítése és működése egy kiemelkedő személyhez kötődött, akit Sylvester Jánosnak⁷ neveztek. A Krakkóban és Wittenbergben is tanuló, gyermekek számára latin nyelvű könyvet is szerkesztő férfit az egri kanonok ajánlotta Nádasdy figyelmébe, aki tudós embert akart maga mellé fogadni, egyrészt az iskola vezetésére, másrészt a nyomda elindításához és nem utolsósorban a kiadandó művek megírásához. A felkészüléshez Sylvestert Nádasdy 1 év szabadságra küldte, aki tanulmányai folytatásához Wittenberget választotta, ahol Melanchton (1497–1560) tanítványai közé tartozott. Philipp Melanchton, aki Luther mellett a reformáció egyik legtekintélyesebb híve és tanítója: kitűnt az újszemlű iskolák szervezésében de Lutherrel ellentétben békés természetű, engedményekre is hajló reformátor volt.⁸ Sylvester Újszigetre visszatérve megújult szellemiséggel és tudással állt munkába. A nyomda előkészítése és működése akadozott, de Sylvester sikeresen igyekezett minden problémát elhárítani. Mesterének gondolatmenete és javaslatai szerint megírta a „Grammatica Hungarolatina” nyelvtanát, és elkészítette

3 Ambrus Lajos: Nagy almáskönyv. Bp.–Viszák, 2022. 35. p.

4 Uo.

5 Fitz József: A magyarországi nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem története. Bp., 1967. 130. p.

6 Bessenyei, 2005. 35. p.

7 V. Ecsedy Judit: Sylvester János. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon. Középkor és kora újkor. Főszerk. Kószeghy Péter. (továbbiakban: MAMÚL) 8. köt. Bp., 2007. 412. p.

8 Mikonya György: Philipp Melanchton, a tanító, 1497–1560. = Magyar Pedagógia, 1998. 3. sz. 231–237. p.

az „Újtestamentum” fordítását. Mindkettőt az újszigei nyomdában nyomtatták ki és ezzel megszületett az első két magyar nyelvű, Magyarországon készített nyomtatvány.

Nádasdy Tamás és felesége a magyar művelődéstörténet kiemelkedő alakjai a 16. században, iskolát és nyomdát létesítettek, magyar nyelvű könyveket, tankönyveket nyomtattak. Kastélyuk köré ültették-gyűjtötték a virágokat, a gyümölcsfákat, a házi- és vadállatokat.

Nádasdy (I.) Tamás fia, Nádasdy (II.) Ferenc – a Fekete Bég – időszaka

Nádasdy (I.) Tamás a művelődés kiemelkedő mecénása, emellett politikai csúcsra jutott, közismert feleségével mintaszerű családban éltek. Kanizsai Orsolya 1533-ban 14 évesen lett Nádasdy felesége és azt követően több, mint 2 évtized múlva született meg Ferenc fiuk. 1567-ben 12 évesen Bécsbe ment tanulni, ahol tanuló- és játszótársai a legmagasabb szintű politikusok gyermekei közül kerültek ki. Ennek hatása egész életére kihatott, minden fontos embert már gyermekkorából ismert, közülük többen baráti kapcsolatba került.⁹ 1562-ben apja, 1571-ben 50 évesen anyja, Orsolya is meghalt. Előre kijelölve Báthory Erzsébettel kötött házasságot. Négy gyerekük született, közülük Pál a harmadik.

Apai ismertsége, jelentős öröksége, politikai szereplővé tették, a török elleni eredményes harcokra utalva Fekete Bégnak nevezték. Hadvezér lett és a vallásháborúban is harcos erényeket csillogtatott. Az 1559. évi csepregi zsinaton Nádasdy (II.)

Ferenc elnökölt és birtokain az ágostai hitvallást tette kizárólagossá. Hadi sikerei, politikai szerepei, a vallásháborúban folyó harca alapján az ország kiemelkedő főúrává vált, 1600 elejére a harmadik leggazdagabb főúr lett.¹⁰

Nádasdy (II.) Ferenc már apjától megtanulhatta, a nyomdák mecénások nélkül nem működtek. Egyrészt megvédték a nyomdákat a hatóságok beavatkozásai ellen, másrészt fizették a kiadványok magas költségeit.

Manlius János vándornomdással Nádasdy már 1584-ben kapcsolatban állt. Ezt támasztja alá, hogy a gyakorlatias Manlius 1584-re szóló naptárát Nádasdy (II.) Ferencnek ajánlotta.¹¹

Apjától a műveltség támogatását örökölte, még ha bőkezűsége Nádasdy (I.) Tamásétól el is maradt. Jelentős érdeme, hogy hívására 1598-ban Manlius János (szlovénul Mandelz, latinosan Manlius) vándornomdász Keresztúrra (ma: Deutschkreutz, Ausztria) költözött. Manliust szlovén származásának tartják, akit szülőhazájából elüldözve, jó ajánlólevéllel Magyarországra, először Németújvárra (ma: Güssing, Ausztria) érkezett. Sok éves nyugat-dunántúli bolyongás után került Keresztúrra.

Nádasdy (I.) Tamás unokája, Nádasdy (II.) Ferenc fia, Nádasdy (I.) Pál időszaka

Nádasdy (II.) Ferenc és Báthory Erzsébet első gyermeke Anna házasságuk 10. évében született, majd Kata és Pál, negyedik gyermekük 5 évesen meghalt. Apja halála után Nádasdy (I.) Pál örökölte a rangot, így 1610-ben Vas vármegye főispánja, ezt követően

⁹ Takáts Sándor: Nádasdy Ferenc (a Fekete Bég) ifjúsága. In: *Uő: Régi idők, régi emberek*. Bp., é. n. 31–70. p.

¹⁰ Bessenyei, 2005. 54. p.

¹¹ *Borsa Gedeon et al.*: Régi magyarországi nyomtatványok, 1473–1600. Bp., 1971. 487–488. p. 535. sz.

aranysarkantyús vitéz, dunántúli főkapitány, királyi tanácsos, főkamrás és 1625-ben az uralkodó grófi rangra emelte. A sok kitüntető cím ellenére a Nádasdy család kevéssé ismert tagja. Ennek oka lehet, hogy fiatalon belekényszerült a politikába, ahol unokabátyja Nádasdy (II.) Tamás segítő támogatásával teljesítette a feladatait. 13 éves volt, amikor Thurzó György nádor az anyját, Báthory Erzsébetet boszorkánysággal és szörnyű tettekkel vádolva elfogatta, haláláig a csejtei (ma: Čachtice, Szlovákia) vár kamrájában raboskodott.¹²

Nádasdy (I.) Pál nagyapja és apja nyomdokain haladva a családi hagyományokat igyekezett folytatni. Sárvárt felújította, fiatalok külföldi tanulmányait támogatta. Nem meglepő, hogy birtokain, Keresztúron és Csepregen nyomdát létesített. A nyomda tulajdonosa és vezetője Farkas Imre, aki Manlius özvegyét feleségül vette és a nyomdát megörökölte. Farkast Nádasdy segítette, a nyomdász viszonzásul a nyomtatványokat a mecénásnak ajánlotta.

Nádasdy (I.) Pál nem csak mecénás volt, hanem a Nádasdy családban az első, aki saját művét nyomtatta ki. „Áhítatos és buzgo imádságok” címmel evangélikus imádságoskönyvet állított össze.

Nádasdy (I.) Pál 1633-ban bekövetkezett halálával a hatalmas vagyont Nádasdy (III.) Ferenc örökölte, akinek gazdagsága a magyar művelődés fejlődését nagymértékben segíthette.

Nádasdy (III.) Ferenc, a magyar történelem kiemelkedő és tragikus sorsú főura

Nádasdy (III.) Ferenc politikai pályafutásának kezdete apjával azonos. Gyermekeként

megkapta Vas vármegye főispáni tisztségét. Kinevezése 8 éves korában 1635-ben történt meg, de csak 2 évvel később 10 évesen tartotta meg székfoglalóját. A főispáni pozíció gyakorlását éppen az anyját újból megházásító Esterházy Miklós nádor kifogásolta és azt akarta elérni, hogy míg nagykorú nem lesz, helyette egy adminisztrátor kormányozzon. A király elutasította a nádor indítványát és inkább egy tanácsadót rendelt az ifjú főispán mellé, amit ő el is fogadott.¹³

Nádasdy korán kezdte tanulmányait, amit azért is ki kell emelni, mert anyja nemhogy nem támogatta volna, inkább visszafogta. Nem akarta engedni külföldre azzal a kifogással, „*mi jót tanulhatna olyan országokban, ahol még a köntös is más, mint idehaza.*”¹⁴ Az ifjú Ferenc szellemi sikereit elindította és megalapozta első tanulmányi munkája. Lefordított egy witembergi tanulmányt azért, hogy a latint hibátlanul használja, majd elküldte és kijavította három tanítójával, továbbá kérte a sárvári lelkészt a kiadására. Arra nincs bizonyíték, hogy megjelent volna, feltételezhető, hogy nem történt meg.¹⁵

Anyja akarata ellenére külföldre, nem túl hosszú időre Itáliába ment. A tanulmányútról keveset tudunk. Ami bizonyos, 1642 tavaszán indult Padovába, ahonnan 1642. június 13-án távozott Sienába, amit 1642. július elején hagyott el.¹⁶

Hazatérte után életében fontos és meghatározó események történtek. Esterházy elérte, hogy anyja után Nádasdy Ferenc is áttért a katolikus hitre és valószínűsíthető ebben Esterházy nádor lányával, a művelt Esterházy Juliannával kötendő házasságának az elősegítése is szerepet játszott. Julianna kezéért komoly kérések jelent-

13 Bessenyei, 2005. 69. p.

14 Uo.

15 Bessenyei, 2005. 70. p.

16 Uo.

12 Bessenyei, 2005. 61. p.

keztek, a költő Zrínyi Miklósnak is házassági tervei voltak vele. A vallásváltás következményeként az alattvalóknak is követniük kellett urukat, így nagy tömegben megnőtt a térségben a katolikusok száma. Feltételezhető, nem érdekek nélkül cselekedett Nádasdy Ferenc. 1644-ben kamarás udvari címet kapott.¹⁷

Nádasdy (III.) Ferenc egyházi támogató szerepe

Nádasdy fiatal korától kezdve igyekezett környezete szépítését támogatni. Művészi ismeretét mind a magánéletét körülvevő épületekben, így a kastélyokban, mind a kegyurasága alá tartozó egyházi építményekben is felhasználhatta, amit a bőséges anyagi juttatása tett lehetővé. Sajnálatos, hogy halála után birtokai a családtól idegenekhez kerültek, a 17. század közepén fennálló állapotot csak épületmaradványokból és írásos forrásokból lehet felvázolni. Ennek oka még csak nem is a törökök rombolása, hanem a politikai szempontokat mérlegelő szándékos pusztítás. A birtokok új tulajdonosai a bécsi udvar által árulónak ítélt és kivégzett főúrra emlékeztető nyomokat eltüntették.¹⁸ Feljegyzések, megmaradt címerek alapján ismert, hogy Nádasdy 1636-ban 13 éves korában a később számára legfontosabb településen, Lékán (ma: Lockenhaus, Ausztria) építette fel a külső kastélyt.

A ma sopronbánfalviként ismert pálos, később karmelita kolostort 1643-ban átépítette.¹⁹ 1645-ben a sárvári plébániatemplomot restauráltatta, majd a soproni Jánoslovagok templomának a felújítását

végeztette el. Nádasdyhoz kötik a kópházi Búcsújáró templom építését. Feltételezések szerint leányának a kópházi határban állt a kedvenc kápolnája, amit apja megnagyobbított és a Nádasdy által tisztelt loretoi kegykép másolatát helyezték el benne.²⁰ Nádasdy és felesége 1662-ben Mariazellben Szent István-oltárt emeltetett.²¹ Nádasdy egyházi építkezései közül kettő kiemelésre érdemes. Az egyik a lorettomi (Loreto) szervita kolostor és templom (1651–1659), a másik a lékai augusztinus kolostor és templom, amit családi temetkezési helynek szánt és a továbbiakban akként is funkcionált.²²

Már fiatalon, 27 éves korában sokszor betegeskedett, leírások szerint köszvény kínoztta. Szenvedései közben fogadalmat tett, gyógyulását követően a Boldogságos Szűz fogantatásának tiszteletére templomot épít. 1647-ben visszavette a Statzinger családtól az 1457-ben a Kanizsaiak által elzalogosított Szarvkőt (ma: Hornstein, Ausztria), és felajánlotta az akkor már rendkívül alacsony zálogösszeget. A család perelt, de a bécsi udvar felé Nádasdy hűséget mutatott, ezért az udvar jutalomként neki kedvezve megengedte, hogy Szarvkőt megtartsa és a birtokért kedvezően alacsony árat fizessen. A Statzinger család a lakhelye mellett egy középkori kápolna helyére felépítette a bécsi Loreto-kápolna másolatát és a zarándokhely gondozására a bécsi szervitákat hívták meg. (Loreto kisváros Olaszországban, Firenze és Róma magasságában, Ancona alatt, az Adriai-tenger mellett található.) A hagyomány szerint csodás módon odakerült Szűz Mária názáreti háza, amely fölé templomot emeltek. A názáreti ház zarándokhely lett, de a törökök kezébe kerülve az angyalok átrepítették – kis kitérővel – Loretoba. A nagy távolság miatt, a magyar

17 Bessenyei, 2005. 71–72. p.

18 Rózsa György: Magyar történetábrázolás a 17. században. Bp., 1973. (továbbiakban: Rózsa, 1973.) 121. p.

19 Rózsa, 1973. 127. p.

20 Uo.

21 Rózsa, 1973. 170. p.

22 Bessenyei, 2005. 78–80. p.

főurak az ellenreformációval azonosulva birtokaikon a loretoi kápolna számos másolatát építették fel.²³ A helyiséget, ahol a kápolnát felépítették, Loretonak, magyarul Lorettomnak kezdték nevezni. Nádasdy fogadalmát teljesítve 1651-ben helyezték el a fogadalmi templom alapkövét és 8 év múlva az elkészült templomot hatalmas pompával a meghívott vendégek és a hívők tömege előtt szentelték fel.²⁴

Az építés alatt 1652-ben a török hadtól egy magyar sereg súlyos vereséget szenvedett és a csatában meghalt az Esterházy család négy tagja.²⁵ A négy főúr temetésének gyászszertartását Nádasdy szervezte és feltehetően finanszírozta is. A halotti beszédekét kinyomtatták, a temetési menetről rézmetszet készült, amelyeket a résztvevők között szétosztottak.²⁶

Az Esterházy-főurak halála és temetése befolyásolhatta Nádasdy (III.) Ferenc másik jelentős döntését. Elhatározta, hogy családja méltó nyughelyéről gondoskodik. Temetkezési helyéül Lékát választotta és 1656. július 2-án már az ünnepélyes alapkövetétel is megtörtént. A templom mellett kolostort is építtetett, ahová már 1655-ben meghívta az Ágoston-rendi szerzeteseket, akik kolduló rend voltak és lelkipásztorkodással foglalkoztak.²⁷

A templom és a kolostor az 1660-as évek végére épült fel és a templom kriptájában helyezték el a család halottait, Nádasdy Tamás nádort, Nádasdy (II.) Ferencet – a Fekete Béget –, később az országbíró Nádasdy (III.) Ferencet és a család leszármazottait is oda temették.

Nádasdy (III.) Ferenc gróf életének egyik ékköve, a „Mausoleum”

Nádasdy történelmi érdeklődése korán kialakult, a művészetekhez, a szellemi munkához, annak produktumaihoz vonzódott. Révay Péter báró, koronaőr 1613-ban Augsburgban megjelentette a Magyar Szent Korona latinul írt munkáját (*De Sacrae Coronae Regni Hungariae Fortuna Commentarius*)²⁸ beleágazva azt a magyar történelembe. Révay, aki Nádasdy anyai nagyapja volt, 1622-ben meghalt és Nádasdy 1652-ben a másodszor Bécsben megjelent kötetéhez előszót írt,²⁹ majd 1659-ben kiadta a Monarchiával foglalkozó kéziratban fennmaradt művét is.³⁰

Tervei között szerepelt Magyarország történetének a megírása, ehhez felkérte Caspar Jongelinus győri kanonokot.³¹

A magyar történelem jelentős eseményeinek éve 1664. A török elleni szentgottvárdi győzelem megnyitotta a törökök kiűzésének lehetőségét, amit szerencsétlen módon a vasvári békekötés a bécsi udvar érdekei miatt megakadályozott. Az évben Zrínyi Miklós szerencsétlen vadászbalesete a magyar irodalomtörténet, a politikai élet és a katonai lehetőségek súlyos veszteségét jelentette. Ugyanebben az évben Nürnbergben az Endler testvéreknél a Nádasdy „Mausoleum” néven híressé vált történelmi műve jelent meg.³² A kiadást finanszírozta, a rendekhez szóló ajánlást írta és aláírta Nádasdy Ferenc. Meglepő is lehetne a müncheni kiadás választása, de nem az. Annak ellenére, hogy birtokain nyomdát létesített

23 <http://lexikon.katolikus.hu/L/lorett%C3%B3%20ok%C3%A1polna.html> (Megtekintve: 2022. április 5.)

24 Bessenyei, 2005. 80. p.

25 Bessenyei, 2005. 79. p.

26 Uo.

27 Bessenyei, 2005. 80. p.

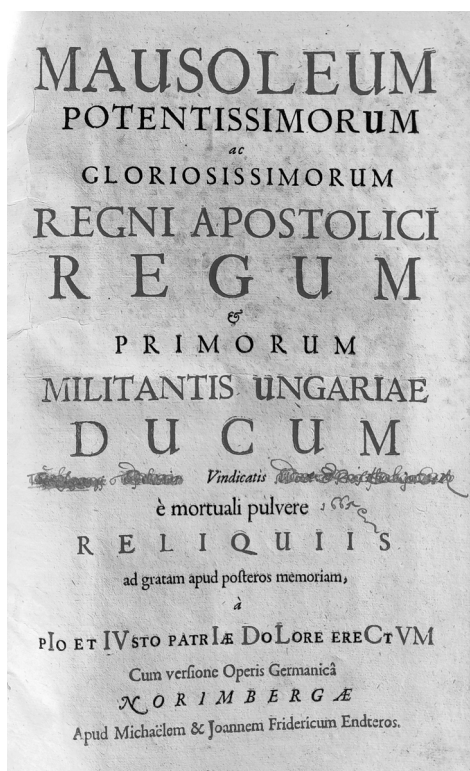
28 Bónis György: Révay Péter. Bp., 1981. 48. p. (Irodalomtörténeti füzetek; 104.)

29 Bessenyei, 2005. 83. p.

30 Rózsa, 1973. 126. p.

31 Viskolcz Noémi: A mecénatúra színterei a főúri udvarban: Nádasdy Ferenc könyvtára. Szeged–Bp., 2013. (továbbiakban: Viskolcz, 2013.) 226–227. p. (A Kárpát-medence kora újkori könyvtárai; 8.)

32 Viskolcz, 2013. 228. p.

A „Mausoleum” 1664. évi kiadásának rézmetszetes díszcímlapja és címlapja
 (Szabó Károly – Hellebrant Árpád: Régi magyar könyvtár. 3. köt. Magyar szerzőktől külföldön
 1480-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványoknak könyvészeti kézikönyve.
 1. rész. 1–2547. sz., 1480–1670. Bp., 1896. 696. p. 2254. sz.)

és működtetett, a külföldi nyomdák válasza is érthető. A politikai szempontból jelentős nyomtatványokat a magas színvonalú bécsi, frankfurti és nürnbergi nyomdákól rendelte meg. A már említett Révay Péter műveit Bécsben és Frankfurtban nyomtattatta ki. A „Mausoleum” metszetei különleges nyomdai feladatot jelentettek, így Nürnberg célszerű választásnak látszott, nem beszélve arról, hogy a nürnbergi nyomtatás a könyv hírért gyorsabban és jóval szélesebb körben terjesztette.³³

Nem egyszerű feladat az összeségében nagyszerű eseményt megindokolni. Ismert olyan vélemény, „Nádasdy ekkor a hagyományos politizálás eszközei mellett főurak között mindaddig példa nélküli új módot talált arra, hogy a közéletben jelen legyen, azt formálja.”³⁴ Nádasdy az időszak vezető politikai személyiségeihez képest túl fiatalnak látszott, de vagyona egyikőjükénél sem ért kevesebbet. Egy fontos politikai szereplő hasonló korban járt és vagyonát sem lehetett lebecsülni. Ő Zrínyi Miklós, a költő és

33 Viskolcz, 2013. 57. p.

34 Bessenyei, 2005. 83. p.

hadvezér. Zrínyi egy területen, szellemi tevékenységének eredményeként megjelent irodalmi és tudományos munkáiban kortársai közül kiemelkedett.

1645–1646 telén megírta a „Szigeti veszedelem” című fő művét, 1646 után a horvát bánná való kinevezését követően a „Tábori kis tracta” címmel első hadtudományi munkáját, 1651-ben Bécsben az „Adriai tengernek Syrenaia groff Zrini Miklos” jelent meg, 1656–1657-ben írta a „Mátyás elmékedések”-et, 1663-ban befejezte „Az török áfium ellen való orvosság”-ot, ami hosszú ideig csak másolatban terjedt, s először csak 1706-ban Bártfán (ma: Bardejov, Szlovákia) nyomtatták ki.³⁵ Mindezek mellett prózai írásai és szerelmes költeményei is jelentek meg. Az adott korban Magyarországon Zrínyi grandiózus írói teljesítményét még csak megközelíteni is lehetetlen próbálkozás lett volna bárkinek, beleértve Nádasdy (III.) Ferencet is. Ebben a megközelítésben kiváló gondolat volt a monumentális történelmi tabló összeállítása, megszerkesztése és 1664-ben kiadása. Ezzel valóban új módon jelent meg a közéletben, azt formálhatta. A „Mausoleum” tartalma elegáns jelzéseként hatott hűségéről a bécsi udvar felé, de a magyar érdekek képviselői is magukhoz közel állónak érezhették.³⁶

A mű keletkezése, tartalma és utóélete is rendkívül érdekes, azt részletesen mutatja be a lehető legrészletesebb forrás: az ismeretlen szerzőkről, a metszetek művészi színvonaláról, a szöveg ideológiájáról szól Rózsa György „Magyar történetábrázolás a 17. században” című műve.³⁷ A könyvben a címlapon kívül 59 metszet található. 14 a Szent István király előtti ve-

A könyvben található egyik Nádasdy-exlibris

zéreket (kapitányokat), 44 István királlyal kezdődő és IV. Ferdinánddal végződő királyokat ábrázolja, míg Mátyás király előtt Hunyadi János kormányzói státusban szerepel. A metszetek – amelyek rézmetszés és -karc technikával készültek – rajzoló és metszői ismeretlenek. A nyomozást segítette, hogy a 20. század elején Bécsben megtalálták a „Mausoleum” rézdúcainak az üres hátlapú – a könyvben a hátlapokra a szöveget is nyomtatták – levonatait majdnem teljes sorozatban. Hiányzik onnan a három utolsó királykép, amelyet feltehetően az 1664. évi kiadáshoz később, külön készítettek.

A szöveg elsőként latin, majd annak a német fordítása olvasható. A nyomtatás formájában és tipográfiai megjelenésében is pozitív esztétikai hatást ér el. A szöveg tartalmában katolikus szemléletű, a rendi

35 Bene Sándor: Zrínyi Miklós. In: MAMŰL 13. köt. Bp., 2012. 206–222. p.

36 Rózsa György: Mausoleum. In: MAMŰL 7. köt. Bp., 2007. 354–355. p.

37 Rózsa, 1973. 248 p.

és a vallási elemek a Szent Korona tan át vételét mutatják. A kétnyelvű szöveg lényegében azonos, a korabeli magyar nemesi olvasók igényei kielégítésére készült.

Nemcsak a „Mausoleum” megjelenése, hanem utóélete is rendkívülinek nevezhető. Először is már–már természetesnek tekinthető, hogy a családi hagyományoknak megfelelően Nádasdy Pottendorfbán, a lakhelyül használt kastélya mellett nyomdát alapított, sőt, azzal egyidejűleg Lorettomban is nyomdai lehetőséget biztosított, ahol a nyomtatás 1670-ben kezdődött és még 1672-ben is folytatódott. Pottendorfi nyomdáját korszerű technikával szerelte fel és Hieronymus Verdusent szerződtette vezetőnek. Pottendorfbán jelent meg a „Mausoleum” új kiadása és egy törvénygyűjtemény. A nyomda rövid ideig működött.³⁸

A „Mausoleum”, „újrászületésében” kiemelkedik a „Schad-album”. Johann Adam Schad 1682-től 1685-ig az elkobzott Nádasdy-hagyaték császári gondnoki tisztét látta el. 1687-ben I. József megkoronázásához kapcsolódóan jelentette meg a Mausoleum királyképeinek megmaradt dúcaival nyomtatott metszeteket úgy, hogy köréjük díszes keretet adó metszést készítettett. A „Schad-album” két királyképpel bővült, a keret a királyoknál koronával, a fejedelmeknél és Hunyadi Jánosnál növényi díszítéssel készült, az utolsó metszetek a metsző szignóját is tartalmazzák. A szöveg egyoldalú és a metszetek hátoldala itt üres. Címlapként a „Mausoleum”-ét használta a szerző, úgy, hogy a középben lévő címert rosszul, nyomokat hagyva kivakarták és helyére tették az új címet. A megjelenés éve és helye hiányzik.³⁹

38 *Borsa Gedeon*: Nádasdy Ferenc pottendorfi és lorettomi nyomdái. = Magyar Könyvszemle, 1975. 1. sz. 201–208. p.

39 Viskolcz, 2013. 303. p.

A „Mausoleum”-nak nemcsak a rézmetszetei keltek később új életre, hanem a szöveg is. 1752-ben Budán (ma: Budapest) a Landerer nyomdában jelent meg a teljes szövegkönyve a metszetek nélkül. A könyv tartalmazza Nádasdy (III.) Ferenc ajánlását is.⁴⁰ Szintén Budán a Landerer nyomdából került ki a „Mausoleum” magyar fordításának a metszetek nélküli változata. A szerző Horányi Elek, piarista tanár, a megjelenés évét a könyv nem közli, a források 1773-ra datálják.⁴¹

Az „Oratio”-ról és az „Elmélkedések”-ről

Nádasdy nemcsak megjelentetett egy monumentális történelmi tablót, hanem írt is. Itt ismét Zrínyi Miklós-i inspirációra kell utalni, ami Pauler Gyulánál olvasható: *„Gondolatait, melyek azonban az általánosságban tul nem mentek, Zrínyi Miklós példájára az időtájt két iratban fejezé ki, melyek közül az egyik beszéd volt az ország négy státusához egységére intő, a másik pedig elmélkedéseket tartalmazott azon kérdés felett: miképp lehetne Magyarországnak régi fényét és hatalmát visszazerezni.”*⁴² Mind

40 Mausoleum Potentissimorum ac Gloriosissimorum Regni Hungariae Regum, et Primorum Militantis Hungariae Ducum, Vindicatis e Mortuali Pulvere Reliquiis ad Gratam Apud Posteros Memoriam a Ivsto, & Vero Patriae Dolore Erectum et Nunc Denuo Recusum. Budae Typis Leopoldi Francisci Landerer, Typhographi, anno 1752. 180 p.

41 Magyar Országának hatalmas, és ditsőséges királyainak, és első vitézkedő kapitányainak emlékeztető koporsó épülete. Ford. Horányi Elek. Buda, [1773.] [6], 278. [4] p. <https://gyujtemeny.imm.hu/gyujtemeny/konyv-horanyi-elek-magyar-oroszaganak-hatalmas-es-ditsoseges-kiralyainak-es-elsovitezkezo-kapitanyain/27312> (Megtekintve: 2022. április 5.)

42 *Pauler Gyula*: Wesselényi Ferenc nádor és társainak összeesküvése, 1664–1671. 1. köt. Bp., 1876. (továbbiakban: Pauler, 1876.) 183–188. p. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó-vállalata)

az „Oratio”, mind az „Elmélkedések” ki-nyomtatásra nem került, csak a kéziratot olvashatták a beavatottak.

Az „Oratio”-ban külön–külön sorban a négy rendhez szólt. Nem túl hízelgő stílusban és súlyos megállapításokkal igyekezett felháborodásukat felkelteni. Legerősebb szavakkal az érseket és a papságot támadta, de a köznemességet és a városi polgárságot sem mentette fel.⁴³

Az „Elmélkedések”-ben arra kereste a választ, mely nemzettel kellene szövetekezni. Nem hitt az országgyűlésben, a nemzeti felkelés feltételei hiányoztak és ha sorba

vette a lehetséges külföldi szövetségéseket, mindegyiknél több az ellenérvet talált, mint az érvet.⁴⁴

Mindkét irat szövege kritikus, sőt néha súlyos szavakkal fejezte ki gondolatait, viszont erős ellentmondás feszült gondolatai és cselekedetei között. A legnyomósabb példa erre az a szervezkedési technika, hol az egyik, hol a másik egyházi vezetővel állapodott meg, majd mindkettőt felrúgva a bécsi udvar felé fejezte ki feltétlen hűségét. Nádasdy (III.) Ferenc vendégül látta a császári párt is pottendorfi kastélyában.

43 Bessenyei, 2005. 90. p.

44 Pauler, 1876. 188–193. p.